

Gunnar Adler-Karlsson:

De tre världarna

Under de senaste åren har det vuxit fram en flora av böcker som behandlar "den nya ekonomiska världsordningen", eller snarare möjligheterna att åstadkomma en ny ekonomisk världsordning. Den mest

ambitiösa av dessa böcker jag sett är Gunnar Adler-Karlssons *De tre världarna*, (*Prisma*, 243 sidor, ca 80 kr) ursprungligen publicerad på engelska 1976 men nu översatt till svenska med smärre tillägg.

Den stora förtjänsten med Adler-Karls-sons (AK) bok är att han har ett vidare perspektiv än andra författare. Han betonar hela tiden triangeldramat mellan det rika, kapitalistiska Nord-Väst, det tämligen rika socialistiska Öst och det fattiga Syd. Det ligger också i ämnets natur att AK:s utgångspunkter för analysen inte bara är ekonomiska utan även politiska.

Men enligt min mening överväger bokens nackdelar dess fördelar. För det första har författaren bitit över ett stycke som är större än han kan svälja. Detta är säkert en av orsakerna till att kvaliteten i boken är så ojämn. Den alltför ambitiösa uppläggningsen har också lett till att AK inte tagit upp faktorer som kan synas självklara att beakta i ett ekonomiskt perspektiv. Mer om detta nedan.

För det andra har AK en tendens att dra Väst-Öst-Syd-länderna över en kam. Är man ett kapitalistiskt västland, så är man. Nyanserna mellan såg Sverige å ena sidan och USA å den andra försvinner. Härigenom ter sig slutsatserna i boken många gånger obegripliga ur svensk synvinkel.

En tredje och allvarigare invändning är bokens tendentiösa behandling av ämnet. Bokens egentliga syfte är inte alls det som AK säger att det är. Urval av källor är stundtals märkligt och ofullständigt. Slutsatserna är ibland överdrivna och följer inte av analysen. Låt mig ta upp dessa faktorer en och en.

1. Bokens syfte och uppläggning

Syftet med boken är, enligt inledningen, att ge svar på följande frågor. Hur är maktstrukturen i det internationella ekonomiska systemet? Hurdan är balansen mellan kapitalism och socialism? Hur är balansen mellan fattiga och rika länder? Hur har de socialistiska experimenten i Öst-Europa påverkat dessa länders relationer till u-länderna?

Frågelistan är så omfattande att det är uppenbart att författaren inte kan besvara alla frågor. Det var kanske inte heller meningen. För syftet med boken är, vilket framgår klart vid genomläsningen, inte riktigt vad som sades ovan. Det egentliga syftet är i stället att visa på den enorma makt som de multinationella företagen re-

dan har i Väst och Syd och är på väg att skaffa sig även i Öst. Detta egentliga syfte avslöjas redan i förordet, där AK skriver: "Trots de inre motsättningarna inom Väst och den stora oljekrisen, så har fortfarande de multi-nationella företagen och deras kapitalistiska system inte någon allvarlig rival som maktfaktorer i det internationella ekonomiska systemet" (sid 9). Med denna "bias" i minnet är det därför inte att förundra sig över att AK egentligen aldrig besvarar de ovan uppställda frågorna utan i stället som huvudslutsats i boken skriver:

"Det som vi har kommit fram till är alltså ett belägg för västländernas stora ekonomiska makt, en makt som huvudsakligen baseras på deras multi-nationella bolag, samt för den katastrofala oförmåga samma länder och bolag ådagalägger när det gäller att bekämpa svälten bland hundratals miljoner människor, att hindra att fler och fler familjeförsörjare kastas ut i arbetslöshet. Dessa länders och bolags girighet och vinstinriktning bidrar till större och större ekonomiska klyftor både inom och mellan länderna" (sid 209).

Det går inte att missta sig på AK:s patos och sociala engagemang. Men man undrar om han inte har låtit känslorna ta överhand över förnuftet. Slutsatsen är nämligen för det första mycket klarare i fördomandet av de multinationella företagens roll än vad texten och analysen inne i boken ger för handen. Slutsatsen kontrasterar också kraftfullt mot vad andra mer balanserade bedömare funnit. Efter en genomgång av den internationella litteraturen skriver t ex Nils Lundgren i Koncentrationsutredningen:

"Den helhetsbild som denna utredning presenterar kan sammanfattas i två huvudpunkter. Vi vet långt mindre om de internationella koncernerna och deras inflytande på samhällsekonomin än den livliga debatten ger intryck av och det vi vet är på det hela taget ägnat att reducera deras betydelse jämfört med de förhärskande uppfattningarna. De växer knappast så snabbt som antagits, deras roll i råvaruproduktionen är kanske snarast på retur, industriländernas kontroll hårdnar (med Förenta stater-

na och Västtyskland i spetsen när det gäller skattefrågor)" (Lundgren [1975b] sid 285—286).

Kontrasten mellan slutsatserna är påfallande. Tyvärr nämner inte AK i sin bok diskussion och slutsatser av den typ som Lundgren representerar, men som han ändå säger sig vilja ha en "underförstådd dialog" med (sid 10). Detta plus det skeva källmaterial-urvalet gör dialogen något monolog-artad.

Det bör också påpekas att AK:s egentliga syfte — att påvisa multinationernas makt — gör att boken inte alls är en så bred introduktion som titeln kanske ger för handen. AK har helt hoppat över många av de frågor som diskuteras inom ramen för en ny världsordning, t ex buffertlager och prisindexering på råvarusidan och effekten av de handelshinder som i-länderna ställer upp för u-ländernas export. Här finns en stor litteratur, väl sammanfattad i t ex Radetzki [1976], som AK helt ignorerar. Boken är därför *inte* en bra lärobok i introducerande utvecklingsekonomi utan får tas för vad den är — ett debattinlägg.

Skevheten i urvalet består också i att AK koncentrerar sig på de multinationella företagens förlovade land, USA, och inte uppmärksammar att andra länder i Väst kanske har en helt annan inställning i u-landsfrågan än den mer maktpolitiska som USA står för. När det gäller Sveriges relationer till utvecklingsländerna ger därför Radetzki [1980] en mycket mer representativ och nyanserad bild än vad AK gör.

2. Val av källor

AK skriver inledningsvis att han sökt att hålla fotnoterna till ett minimum för att inte i onödan tynga framställningen. Detta är i sig lovvärt, men icke desto mindre avspeglar litteraturhänvisningarna klart bristerna i framställningen.

För det första beläggs ibland enkla fakta medan på några ställen referenser saknas till allvarliga påståenden. På sid 40 hävdas t ex utan noter att oljebolagen under de fyra åren före oljekrisen 1973 betalade ut 20 milj dollar till politiker i syfte att påverka deras oljepolitik samt att bolagen bidrog med minst 4,9 milj dollar i

kampanjbidrag till Nixon 1972. På sid 149 återges en samling påståenden från internationella organisationer om att bristen på rent dricksvatten, förekomsten av analfabetism, arbetslösheten, svälten och undernäringen aldrig förr varit så stor som nu. Dessa svepande fraser, som sedan används för att fördöma de multi-nationella företagens roll, saknar helt referenser.

För det andra utgör Adler-Karlsson en viktig källa för Adler-Karlsson. Det må vara en författare ursäktat att han gör referenser till egna tidigare verk, men man skall inte använda egna arbeten som referens för sakuppgifter.

För det tredje saknar han *helt* referenslitteratur på det område han egentligen skriver om. Vad AK tydligen är okunnig om är att USA och Sverige tillhör de länder som har bäst kunskap om hur marknadssituationen ser ut. I stället för att utslutande förlita sig på tidningsuppgifter borde AK åtminstone ha gått till några av de främsta översikterna på området "monopoly power", främst Scherer [1970] och Shepherd [1970]. Häri återges såväl teorin för marknadsdominans som ges referenser och sammanfattningar till primärmaterial. För Sveriges del borde man väl förvänta sig att en svensk författare borde ha läst och refererat dels sådana statistiska undersökningar som Koncentrationsutredningen (SOU 1968:5 och 7), dels sådana översikter som Lundgren [1975a], [1975b], [1979]. När det gäller koncentrationsgraden i andra väst-europeiska länder fanns också lätt tillgänglig information, t ex Scherer [1975].

3. Den ekonomiska analysen

Som påvisades inledningsvis leder AK:s upprördhet över världens fattigdom honom snett i analysen av dimensionen Nord(Väst)-Syd. Hans analys av förhållandena i Öst och relationerna Väst-Öst utmärks i allmänhet av större saklighet, och påminner om hans eget utomordentliga arbete om *Western Economic Warfare* [1968].

I kapitel 3 diskuteras den ökande klyftan mellan det rika Väst och det fattiga Syd. Även om den ekonomiska klyftan

mellan i-länder och u-länder är enorm, borde kanske AK ha nämnt att alla källor inte är fullt så pessimistiska som hans. Morawetz [1977] ger t ex en annan bild av utvecklingen. Man kan även gå utöver de rent ekonomiska klyftorna och studera sådana faktorer som läkardensitet, skolgång, förväntad livslängd m m. Som återges i Bigsten [1981] är utvecklingen på dessa områden långt ifrån så ensartat negativ som AK vill ge för handen.

Ett annat område där AK väl okritiskt anammar ett synsätt och utesluter andra åsikter gäller frågan om naturresursernas uttömning. Han skriver t ex: "litteraturen är full med varningar för att hälften av världens tillgångar på idag användbara metaller kommer att vara uttömda t ex år 2042 . . . De västliga producenterna av dessa varor, liksom även oljebolagen i Väst, spanar ivrigt i Väst och Syd efter möjliga framtida råvarukällor. Och de kastar giriga blickar på det väldiga Sovjetunionen, där enorma minerallager ännu återstår att exploatera" (sid 64). Visst finns det åtskilliga bedömare med siktet inställt på katastrof i råvarufrågan. Men majoriteten av ekonomerna torde nog ta det mera lugnt och hänvisa till möjliga omställningar och substitutioner. Se t ex Mäler [1973].

Ett tredje område där AK visar brister i den ekonomiska analysen gäller jämförelsen mellan det kapitalistiska och det socialistiska systemet. Även om han så småningom stannar för slutsatsen att den västliga makten består, vill han påstå att "det socialistiska systemet, i synnerhet i de fattiga länderna, var vida överlägset det kapitalistiska systemet när det gäller att skapa sysselsättning, basförsörjning åt alla samt rimlig ekonomisk jämlikhet" (sid 208). Det är inte helt omöjligt att så är fallet, men AK har knappast visat att så förhåller det sig.

Utgångspunkten för att påstå att de socialistiska länderna har klarat sysselsättningen och basförsörjningen bättre än de kapitalistiska är en jämförelse mellan tillväxttaktarna i de två blocken. Dessa befinns vara lika för perioden 1960—77. Men AK:s slutsatser gör inte något försök att ens ytligt diskutera mätproblemen.

Hur påverkas analysen av att vi använder olika produktionsbegrepp ("Gross National Product" kontra "Gross Material Product")? Hur påverkas tillväxttaktarna av att Väst startar på en mycket högre nivå i produktion och standard än Öst och med en överlägsen teknologi som Öst kan härmna? Hur många arbetstimmar har produktionen kostat? Den västliga tillväxten har ju åstadkommit trots en väsentlig nedgång i antalet arbetade timmar per selsatt.

Än värre blir det när AK går över till den ekonomiska jämlikheten. I stället för att försöka sig på att jämföra objektiva indikatorer som telefoner och tidningar per invånare eller tillgången till livsmedel (där sannerligen inte det socialistiska systemet utmärkt sig) ägnar sig AK åt en skendebatt, nämligen den påstådda enorma inkomstojämlikheten i Väst. Han hävdar t ex att inkomstskillnaden kan nå astronomiska siffror som 11 000 mot 1 för löneskillnaden i den amerikanska industrin mellan de högst och de lägst betalda. Han hävdar också att det totala skattesystemet i Väst helt saknar progressivitet (sid 134). På samma sida hävdas också, mot bakgrund av en egen undersökning, att ingen av de svenska partiledarna 1979 visste om Sverige hade ett progressivt skattesystem eller ej!

Diskussionen är grotesk för att vara utförd av en person som anser sig vara fackekonom! Det finns ju undersökningar om inkomstfördelningen och förmögenhetsfördelningen för många länder. För att ta Sverige som exempel är förvisso förmögenhetsfördelningen fortfarande sned. Men den har dock, som visats av t ex Spänt i löntagarfondsutredningen (SOU 1979:9) utjämnats markant sedan 1920. AK:s uttalande att det svenska skattesystemet helt skulle sakna progressivitet torde också få bedömare skriva under på. Mot denna påstådda oerhörda inkomstojämlikhet i Väst ställs så den påstådda jämlikheten i Öst. AK är visserligen medveten om statistikens bräcklighet och om förekomsten av fenomen som limousiner för partifunktionärer och speciella butiker, men tar ändå lätt på detta i sin slutsats.

Johan A Lybeck

Referenser

- Adler-Karlsson, G., [1968], *Western Economic Warfare, 1947—67*, Almqvist & Wiksell.
- Bigsten, A., [1981], "Myrdal och biståndet", *Ekonomisk Debatt*, årg 9, nr 4.
- Koncentrationsutredningen, [1968], "Industrins struktur och konkurrensförhållanden", *SOU* 1968:5 och "Ägande och inflytande i det privata näringslivet", *SOU* 1968:7.
- Lundgren, N., [1975a], *De internationella koncernerna och samhällsekonomin*, Rabén & Sjögren.
- [1975b], *Internationella koncerner i industriländerna*, *SOU* 1975:50 (ingår i Koncentrationsutredningen).
- [1979], *Internationella koncerner och löntagarfonder*, *SOU* 1979:9 (ingår i utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten).
- Morawetz, D., [1977], *Twenty-Five Years of Economic Development, 1950—75*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- Mäler, K.G., [1973], "Naturtillgångarna och miljön", *Ekonomisk Debatt*, årg 1, nr 1.
- Radetzki, M., [1976], *En ny ekonomisk världsordning*, Esselte Studium.
- [1980], *Sverige och den tredje världen*, SNS.
- Scherer, F.M., [1970], *Industrial Market Structure and Economic Performance*, Rand McNally, Chicago.
- m fl [1975], *The Economics of Multi-Plant Operation*, Harvard University Press, Cambridge.
- Shepherd, W.G., [1970], *Market Power and Economic Welfare*, Random House, New York.